

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2010

Hayekove a súčasné chápanie demokracie a etiky

Úvod

Demokracia by v podstate mala zabezpečovať tri základné kritériá – mier, slobodu a spravodlivosť. Žiaľ to, čo sa dnes považuje za demokratické, je vlastne len v záujme určitých nátlakových skupín a nie v záujme celej spoločnosti. Pravá hodnota demokracie spočíva v tom, že by mala chrániť všetkých v rámci danej spoločnosti alebo štátu pred zneužitím moci. Cieľom tejto práce je vymedziť pôvodné a súčasné chápanie demokracie a poukázať na stále rastúcu dôležitosť etických zásad a správania sa.

Počiatky demokracie

V minulosti bola suverenita parlamentu zabezpečená tým, že parlament nad sebou neuznával žiadnu vyššiu moc. Neskôr sa však jej význam zmenil v tom, že parlament si mohol robiť čo uznal za vhodné, napr. mohol prijať zákon, aký určitou stanovenou väčšinou.

V tejto súvislosti si F. A. Hayek kladie otázku: „*A neexistuje žiadna iná cesta, aby si ľud udržal demokratickú vládu, iba dať neobmedzenú moc skupine volených zástupcov, ktorí sa musia pri rozhodnutiach dať viesť požiadavkami vyjednávacieho procesu, v ktorom si uplácajú dostatočný počet voličov, aby mohli podporiť túto organizovanú skupinu voličov dosť početnú na to, aby prehlasovali zvyšok?*“¹

Klasická teória zastupiteľskej vlády predpokladala, že ich zmocnitelia budú môcť očakávať dobré zákony, t.j. malé škody a veľkú hospodárnosť, ak poslanci:

- prijmú len také zákony, ktorým sa oni a ich potomkovia musia podriaďovať,
- ak môžu míňať len z peňazí, na ktorých museli zaplatiť svoj podiel,
- môžu urobiť len takú škodu, ktorá postihne ich spolu s krajanmi.

V minulosti mala činnosť vlády len rutinný charakter, t.j. na fungovanie bol potrebný len schválený rozpočet na príslušný rok bez ďalších parlamentných oprávnení.

System, kde sa zákonodarná autorita zaujíma hlavne o vládu a nie o právo, vedie k prevahe vlády nad právom. Bolo by naivné čakať, že tí, ktorí za svoje postavenie vďačia moci rozdávať dary, budú prijímať opatrenia zakazujúce rozdávať rôzne špeciálne privilégia. Z dlhodobého hľadiska takýto systém môže viesť k úpadku spoločnosti.

Demokracia, ak sa nepoužije jednoducho ako synonymum pre rovnosť, sa stáva pojmom kupovania hlasov a uspokojovania rôznych zvláštnych záujmov (v minulosti nazývaných aj ako nekalé záujmy). System jediného všemocného zhromaždenia s neobmedzenou právomocou tak vytvoril politický system vydierania a korupcie. Kombinácia zákonodarných právomocí s vládnymi je znovu oživením zriadenia absolútnej neobmedzenej moci.

Ak najvyššia moc musí vždy dokazovať spravodlivosť svojich zámerov tak, že sa podriaďuje všeobecným pravidlám, musí existovať také inštitucionálne zriadenie, ktoré zaistí, že všeobecné pravidlá budú vždy prevažovať nad jednotlivými požiadavkami držiteľov moci. Zákonodarstvo v pravom slova zmysle by malo byť vždy skôr záväzkom konať podľa stanovených princípov, než rozhodnutím, ako konať v konkrétnom prípade. Malo by smerovať do budúcnosti a mať dlhodobý účinok. Takéto zákonodarstvo potrebuje na prijatie

¹ HAYEK, F. A.: Právo, zákonodarství a svoboda, s.13

zákonov ľudí, ktorí nie sú viazaní podporou konkrétnych záujmov, ale podporujú zákon z hľadiska jeho potreby pre spoločnosť ako celok.

F. A. Hayek poznamenáva, že: „*ak demokracia znamená vládu neobmedzenej vôle väčšiny, potom nie je demokrat a dokonca takúto vládu považuje za škodlivú a dlhodobo neudržateľnú.*“²

Vôľa väčšieho počtu ľudí má autoritu a je pre ostatných záväzná len vtedy, ak väčšina preukáže, že koná spravodlivo, keď sa podriadi všeobecnému pravidlu.

Dokonalá verus nedokonalá konkurencia

Jedným z možných riešení demokratického systému by mohli byť splnené podmienky pre dokonalú konkurenciu. Jedným z najdôležitejších predpokladov je veľký počet výrobcov, pričom žiadny z nich nemôže vedome určovať cenu, to znamená, že cena je pre výrobcu daná. Ak tieto podmienky nie sú splnené, niektorí výrobcovia môžu predávať výrobky aj za vyššie ceny, ako sú hraničné náklady, hoci by predajom za nižšie ceny stále dosahovali adekvátny zisk. S týmto prístupom sa Hayek nestotožnil, práve naopak, existenciu dokonalej konkurencie považuje za nereálnu.

Konkurencia ako taká musí výrobcom umožniť využívať ich znalosti na ich ciele. Niekedy môže byť vznik monopolu či oligopolu žiaducim výsledkom konkurencie. Ak monopol poskytuje spotrebiteľom lepšie služby ako ktokoľvek iný, treba ho tolerovať a nechať ho ťažiť zo svojho postavenia. Monopol nebráni ostatným výrobcom, aby sa pokúsili ho prekonať.

V podstate monopol sám osebe nie je škodlivý, škodlivé je iba brániť konkurencii. Monopolný zisk podniku je v úplnom poriadku, pokiaľ je schopný vyrábať lacnejšie ako konkurenti. Škodlivosť monopolov spočíva v tom, že niektorí z nich majú schopnosť chrániť si svoje monopolné postavenie, aj keď už pôvodná príčina ich vzniku pominula. Účinným prostriedkom na ich elimináciu je protimonopolný zákon. Ten by však bol podstatne účinnejší, keby časť prostriedkov vysúdených z týchto konaní prislúchali právnikom, ktorí tieto prípady vyhrali.

Ďalším problémom sú rôzne kartelové dohody o cene alebo množstve. V tomto prípade by bolo najúčinnnejším riešením vyhlásiť každú dohodu o obmedzení obchodu bez výnimky za neplatnú a nevymáhateľnú, pretože len tak možno právo aplikovať univerzálne a bez výnimky.

Hlavnou hrozbou zničenia trhového hospodárstva sú praktiky organizovaných skupín. Tieto skupiny nátlakovo pôsobia na vládu, aby tá regulovala trh podľa ich požiadaviek, pričom ich záujmy nie sú záujmom spoločnosti ako celku.

F. A. Hayek vidí skutočných vykorisťovateľov spoločnosti v tých organizáciách, ktoré svoju moc odvodzujú od skupinovej lojality.

Súčasný pohľad na demokraciu

Pravá podstata demokracie tkvie v tom, že by nás mala chrániť pred zneužitím moci. Demokracia vo svojej súčasnej podobe do značnej miery stratila svoju funkciu slúžiť ako

² HAYEK, F. A.: Právo, zákonodarstvie a svoboda, s.40

ochrana proti zneužitiu vládnej moci. Dnes nerozhoduje väčšina v parlamente, ako by to podľa správnosti malo byť, ale predstavitelia väčšiny sa snažia presadiť výlučne svoje záujmy.

Úlohou vlády v slobodnej spoločnosti je zabezpečiť služby, ktoré trh nemôže zastrešiť. Súčasná kríza tiež poukázala okrem iného aj na to, že súkromné trhy nie sú schopné sa samy regulovať a preto tu má vláda neodmysliteľnú úlohu. Niekedy dokonca môže použiť aj donucovanie právomoci napr. pri výbere daní.

Každý nátlak na vládu s cieľom, aby použila donucovacie právomoci na zvýhodnenie konkrétnych skupín, je v určitej miere škodlivý. Pozitívne môžeme vnímať úlohu odborov, pretože tie majú jedinečné privilégia a vo viacerých krajinách slúžia ako hlavní iniciátori pri snahe presadiť resp. podporiť svoje požiadavky, pokiaľ tie sú v súlade s predstavami zamestnancov. V opačnom prípade sú odbory škodlivejšie ako iné záujmové skupiny.

Všeobecne platí, že existuje akási priama závislosť medzi štátom a trhom. Tak isto, ako trhy potrebujeme na to, aby kontrolovali štát, potrebujeme aj štát na to, aby kontroloval fungovanie trhu.

Jediným morálnym princípom, ktorý umožnil rast civilizácie, bol princíp individuálnej slobody, čiže jednotlivec je vo svojom rozhodovaní vedený pravidlami správneho správania a nie špecifickými príkazmi. Žiadny princíp kolektívneho správania, ktorý zaväzuje jednotlivca, nemôže v spoločnosti slobodných ľudí existovať.

Demokratická vláda a etika

Demokracia sa môže stať hodnotou iba vtedy, ak je jej základom pravda, mravnosť a hodnoty ochraňujúce sociálnu dôstojnosť človeka a umožňujú výchovu mravne a múdro zmýšľajúcich občanov.³

Vlastné cítenie človeka a jeho rebríček mravných hodnôt udávajú spoločne sociálne cítenie spoločnosti. Z týchto údajov vieme zistiť, či daný systém slúži dobru všetkým, alebo či hovoríme o egoistickej spoločnosti. Navyše zo spôsobu ľudského myslenia vyplýva požiadavka uskutočňovať spravodlivý politický režim.

Etika ako taká vyjadruje kontinuálne úsilie veci neustále zlepšovať. K tomu sa využívajú súčasné nástroje rizikového manažmentu pretransformované do etických nástrojov, ktoré umožňujú rozvíjať inovačný potenciál informácií, udávajú určité obmedzenia a limity rastu, a taktiež vyžadujú identifikovanie možných rizík ešte pred realizáciou.

Takéto vymedzenie etiky je značne široké. Môže sa totiž očakávať, že onedlho bude mať každý človek praktickú etickú prípravu a nové etické nástroje sa budú používať v podstate v každodennej praxi.

Z oblasti systémovej bezpečnosti a spoľahlivosti boli prevzaté etické nástroje, ktoré sa označujú akronymami ako napr. FRACAS, FMECA, SOP, RCA alebo CI.

FRACAS – spája nasledovné výrazy: správy o chybách (Failure Reporting), analýza príčin (Analysis), oprava systému (Corrective Action), systém skladajúci sa z určitých cyklov (System). Ak sa objaví problém, t.j. Všetko, čo je neočakávané alebo nežiaduce, v tom

³ LAHOLA, H. 2009. Sociální spravedlnost a ekonomicky maximálně spravedlivá ekonomická revoluce a revoluční stát i manifest. Babice 2009 [citované 2010-11-2]. Dostupné na internete: <<http://henryklahola.nazory.cz/Demokracia.htm>>

prípade sa uplatňuje tento systém.

FRACAS v podstate zahŕňa širokú spoluprácu medzi vládou, vedeckou oblasťou a spoločnosťou ako takou. Vyžaduje tímovú spoluprácu jednotlivcov. Keď sa tento systém spustí, nastane tok relevantných informácií k príslušným skupinám a tie následne môžu vykonať určité činnosti ako sú:

1. Chybové správy (FR) vytvárajú tí, čo ich zaznamenali a majú s takýmito chybami adekvátne skúsenosť. Ak sa chyby neodstránia dostatočne, zistí sa nedostatok a ohlásí sa ľuďom, ktorí ich posúvajú na ďalšiu analýzu.

2. Analýzu (A) vykonávajú analytici, ktorí môžu byť zamestnancami v príslušnej firme. Vláda mnohokrát presúva tvorbu analýz na rôzne agentúry. Pokiaľ je problém príliš náročný, zavolajú si konzultanta. Niekedy je potrebný dokonca nový výskum, resp. testovanie detailov v predstihu, teda ešte predtým, ako budú výsledky odporúčané na riešenie problému v praxi.

3. Opravy, zmeny a vylepšenia systému (CA) si môžu vyžadovať celý rad profesionálov. Obzvlášť vtedy, ak je potrebný rozsiahlejšie zasahovať do existujúceho systému.

FMECA - zahŕňa chybový režim (Failure Mode), dôsledky chýb (Effects), kritické zhodnotenie situácie (Criticality), analýza chýb (Analysis). Tento nástroj sa obvykle používa vo fáze plánovania a prípravy nového systému na predvídanie možných chýb tak, aby bolo možné vykonať korekcie systému ešte pred uvedením do používania.

SOPs - štandardné operačné procedúry (Standard Operating Procedures). Zvyčajne pozostáva z rôznych manuálov a slúži pre laikov, aby sa mohli správať sa voči systému ako odborníci.

RCA - zahŕňa analýzu koreňových príčin (Root Cause Analysis) v rámci ktorej sa hľadajú prvotné príčiny problémov.

CI – znamená nepretržité zlepšovanie (Continuous Improvement). Tento princíp hovorí o tom, že v praxi nestačí opravovať systém, ale treba hľadať spôsoby zlepšenia a aplikovať nové myšlienky.

Za posledný nástroj sa považuje štatistika a jej analýza. Funguje ako šiesty zmysel človeka na získavanie vedomostí o svete.

Pri uvedených nástrojoch zohráva dôležitú úlohu aj použitá technológia. Možno ich aplikovať na ľubovoľný druh systému. Uvedené nástroje sa zapájajú do projektovania alebo formovania tzv. kvality systému a do jeho vlastností, ktorými sú napr.: spoľahlivosť a bezpečnosť. Dnes má nesmierny význam, aby sa nástroje používali etickým spôsobom. Pre ľudí to znamená väčšiu bezpečnejšie, istotu i zdravie.

Efektívnosť využívania etiky závisí vo veľkej miere od toho, ako si vláda váži hodnoty informácií. V minulosti boli vedecké a technologické informácie dosť nespoľahlivé. Dnes už sú podstatne spoľahlivejšie a oveľa viac využiteľné v praxi. Bolo by to viac než neetické, ak by sa ignorovali takéto informácie pri výbere kľúčových stratégií pre trvalý rozvoj spoločnosti.

Pragmatizmus a/alebo etika?

Etika resp. morálka skúma aktuálny stav vedomia jednotlivcov. Tento stav sa prejavuje cez ich správanie a konanie. Ďalším atribútom morálky je aktuálny vzťah medzi jednotlivcami, sociálnymi skupinami v určitej spoločnosti. Morálka a mravnosť sú v podstate

synonymá, takže nejaký zásadnejší rozdiel medzi nimi nie je. V bežnom živote sa preto používajú tieto pojmy ako synonymá.

Ak by sme mali vymedziť význam pragmatizmu, je to filozofický smer a má pôvod v Spojených štátoch amerických. Jej kritériom je užitočnosť a prospech. Pragmatizmus ma v podstate dve strany. Mnohé pragmatické rozhodnutia vlády sú verejnosťou hodnotené ako nemorálne. Na druhej strane napriek tomu, že sa mnohokrát zdajú byť tieto rozhodnutia zlé pre jednu skupinu občanov, sú aj prospešné a to minimálne pre svojich voličov.

Dilema etiky a pragmatizmu má dlhú históriu. Drvivá väčšina ľudí by si celkom isto zvolila morálne riešenie daného problému, pretože ak by sme sa rozhodovali len na základe zisku, naša spoločnosť by sa pravdepodobne rozpadla, keďže tento stav dlhodobo nie je udržateľný. Tajomstvo prežitia spočíva v tom, že nie sme skupina jednotlivcov, ale pokladáme sa za celok, ktorý bojuje za práva všetkých, hoci evolúcia je sama o sebe pragmatická.

Pragmatizmus v konečnom dôsledku vnímame negatívne len vtedy, ak nám naše ciele nie sú natoľko dôležité, aby sme potlačili etický princíp.⁴ Na otázku, či voliť medzi etikou alebo pragmatizmom neexistuje jednoznačná odpoveď. Sú situácie, keď robíme etické rozhodnutia z čistého pragmatizmu a naopak, pragmatické rozhodnutia pre zachovanie morálky. Mali by sme byť preto v strehu a objektívne zhodnotiť, či určité kroky zo strany vlády boli spravené z pragmatizmu alebo z etických zásad.

Ak by sme mali porovnať súčasnú etiku s etikou v minulosti, podľa názoru Marcusa G. Singera⁵ došlo k viacerým podstatným zmenám:

- hlavná otázka etiky sa sústreďuje na otázku, čo je správne a čo nie,
- existuje veľká rivalita medzi teoretickou a aplikovanou etikou,
- veľká pozornosť je venovaná problémom autonómie v jej rozličných podobách,
- vzrastá záujem o rôzne vedné disciplíny o etických problémoch v súvislosti s vedeckým výskumom,
- je stále veľký záujem o aplikovanú etiku a o normatívnu etiku a upadá záujem o metaetiku,
- bol obnovený záujem o otázky spravodlivosti,
- morálna filozofia sa stala viac interdisciplinárnou, je prepojená s politickou, sociálnou a právnou filozofiou,
- hľadá sa určitý spôsob znovu zjednotenia medzi etikou a ekonomikou,
- začali vznikať úvahy o potrebách,
- došlo k obnoveniu záujmu o morálnu psychológiu,
- pokusy o aplikáciu biologickej a genetickej techniky a teórie na chápanie spoločnosti.

Tieto charakteristiky sú platné pre súčasný stav etiky v súčasnosti. Čo sa týka budúcnosti, rozhodujúci vplyv na rozvoj etiky bude mať rozvoj psychológie a fyziológie motivácie. Podľa viacerých autorov sa stále častejšie bude spájať samotná etika s aplikovanou etikou, pretože v poslednom období bola postavená pred problémy súvisiace rozvojom vedy a ľudstva ako takého. Pri vzraste záujmu o aplikovanú etiku sa ukázalo, že etika stále má čo ponúknuť a že je to prospešná či už pre aplikovanú alebo pre teoretickú etiku, pretože ponúka nové možnosti zdokonalenia v budúcnosti.

Etika má svoje historické korene vo filozofii a preto často využíva filozofické

⁴ CUPRIK, R. 2010. Etika a pragmatizmus v politike. In: *Inštinkt*. [citované 2010-11-01]. Dostupné na internete: <<http://instinkt.sk/etika-a-pragmatizmus-v-politike/>>

⁵ SINGER, M. G. 2003. The Ideal of a Rational Morality. Philosophical Compositions. 105 p.

prostriedky skúmania. Filozofické aspekty možno badať aj v problematike, ktorou sa zaoberá. Jednoducho povedané teoretická a aplikovaná etika spolu úzko súvisia. Je zrejmé, že centrum pozornosti etikov sa postupne presúva na problematiku aplikovanej etiky. Môžeme sa domnievať, že etika a filozofia by si mali zachovať svoj vzájomný vzťah. Čo sa týka normatívnej etiky, jej budúce postavenie je momentálne nejasné.

Záver

Demokracia je politický systém, ktorý sám o sebe nemá podľa môjho názoru veľký význam. Pokiaľ ju však dáme do súvislosti s etickými či morálnymi zásadami, dostaneme presnejší obraz o jej teoretickom fungovaní. V praxi sa samozrejme prejavuje v skreslenej podobe, pretože nemôžeme vylúčiť existenciu určitých záujmových skupín, ktoré si vždy budú chcieť presadiť vlastné priority. S demokraciou sa spája aj filozofický smer – pragmatizmus, ktorý však nemusí byť vnímaný len negatívne. V budúcnosti sa môže očakávať, že najväčší rozmach nastane v oblasti aplikovanej etiky v kontexte s demokratickým systémom.

Literatúra

1. CUPRIK, R. 2010. Etika a pragmatizmus v politike. In: *Inštinkt*. [online 2010-05-17].]. Dostupné na internete: <<http://instinkt.sk/etika-a-pragmatizmus-v-politike/>>
2. HAYEK, F. A. 1991. Právo, zákonodarství a svoboda. Svazek 3, Politický řád svobodného lidu. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1991. 152 s. ISBN 80-200-0378-9.
3. INPROST. 2010. Priama demokracia – 34. pokračovanie.[citované 2010-11-2]. Dostupné na internete: <<http://www.inprost.sk/index.php?q=priama-demokracia-34-pokracovanie>>
4. LAHOLA, H. 2009. Sociální spravedlnost a ekonomicky maximálně spravedlivá ekonomická revoluce a revoluční stát i manifest. Babice 2009 [citované 2010-11-2]. Dostupné na internete: <<http://henryklahola.nazory.cz/Demokracia.htm>>
5. SINGER, M. G. 2003. The Ideal of a Rational Morality. Philosophical Compositions. USA: Oxford University Press, 2003. 360 p. ISBN 0-19-825021-5.
6. SKIDELSKI, R. 2010. Keynes a dnešná sociálna demokracia. In: *Hnonline*. [online 2010-06-25]. Dostupné na internete: <<http://hnonline.sk/c1-44461370-keynes-a-dnesna-socialna-demokracia>>